

Citation:

Димитрова, Н. (2017). Биология vs. социология и напредъкът на националното тяло (Един теоретичен дебат в българското общество от междувоенния период). *Slavia Meridionalis*, 17. <https://doi.org/10.11649/sm.1342>

Dimitrova, N. (2017). Biologiia vs. sotsiologiia i napredüküt na natsionalnoto tialo (Edin teoretichen debat v bülgarskoto obshtestvo ot mezhduvoennia period). *Slavia Meridionalis*, 17. <https://doi.org/10.11649/sm.1342>

Нина Димитрова

Институт за изследване на обществата и знанието

Българска академия на науките

Биология vs. социология и напредъкът на националното тяло (Един теоретичен дебат в българското общество от междувоенния период)¹

Определян като криза от съвременниците си, междувоенният период е най-творческият период в историята на българското културно развитие. Неговата втора половина бележи и ясната тенденция към укрепване на националното самочувствие, включително в политически план. Авторитарните мисловни нагласи доминират обществото във време, когато национализмът е в подем не само в западна Европа, но и в страната,

---

¹ Статията е написана в рамките на колективния проект „Мигриращи идеи на славянските Балкани (XVIII–XX век)“, реализиран в Института по славистика на Полската академия на науките и финансиран от полския Национален център за наука (2014/13/B/HS2/01057).

This work was supported by a grant from National Science Centre in Poland (decision No. 2014/13/B/HS2/01057).

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2017.

застанала под лозунга за „пролетарския интернационализъм“ – СССР. В пряка връзка с желанието за просперитет на нацията е отношението към възможностите на биологичната наука, в частност – към генетиката.

Широка популярност в България през 30-те и началото на 40-те години на XX век придобива представата, че за да е силна и прогресираща една нация, тя трябва да е съставена от многобройни „качествени“ индивиди. Сигурността и редът в държавата, а най-вече – нейното благосъстояние и напредък, са обсъждани в зависимост от количеството и особено качеството на идващото поколение, а борбата с израждането на колективното, националното тяло, придобива невиджани дотогава размери. Човекът обаче е мислен не в просвещенските представи за него като същество, идващо на този свят без обремененост от наследство и наследствен опит – без вродени идеи (като *tabula rasa*, както настоява Лок). Възпитателните стратегии, разчитащи предимно на оптимизирането на *средата* за подобрието и усъвършенстването на човека, сега са ревизирани поради откритията на биологията през XIX век и специално на принципите на наследствеността. Те доказват, че индивидът е формиран не само от *средата* (което води до появата и на педагогическия песимизъм и скептицизъм), но че е и генетично предопределен. И че тази генетична „обремененост“ е много по-важният фактор при осъществяването на личността, сравнена с всички усилия на възпитанието. Специалният въпрос в новия научен дебат е дали новопридобитите качества се предават по наследство или не. Както посочва един автор в списание „Училищен преглед“, при положителен отговор значението на наследствеността взема решителен превес пред социалната среда и възпитанието най-общо, за разлика от един предишен етап на мисленето: „някои мислители преди Галтън, например Еразъм, Лок, Русо и др., не даваха почти никакво значение на наследствеността и смятаха, че за усъвършенстването на личността и обществото от значение е средата и възпитанието“ (Киселков, 1935, с. 663). По-нататък в статията са приведени различни примери, чието предназначение е да илюстрират твърдението, че „свойствата на личността се определят на първо място от наследствеността, че условията на съществуване и възпитание нямат онова изключително значение, както са мислили по-рано напр. Лок, Лайбниц, Хелвеций, Тюрго и др.“ (Киселков, 1935, с. 665).

„Наследственост и възпитание“ е заглавието на един емблематичен за периода труд, когато в националната идея се вижда живата сила,

мобилизираща творческите импулси на народа. Авторът, Любомир Русев, цитира Платоновите думи за възпитанието като най-висшето изкуство, което може да се даде на човека, и опонира на тази стара идея, противопоставяйки на Платон Франсис Галтън, въвел в психологията и антропологията идеята за наследствеността. Сега основният тезис за формирането на човека/обществото звучи по коренно различен начин: „Природата е много по-силна от възпитанието“, а с учението за наследствеността се съобразява не само възпитанието, но и обществените науки. Съюзът на биология със социология е прокламиран по следния начин: „Въпросът за наследствеността и възпитанието е тъй значителен и широк, че напоследък се поставя върху здрава социологическа подложка. Той се свързва с въпроса за израждане на семейството, нацията и държавата“ (Русев, 1935, с. 60).

И така, дебатът *pro* и *contra* биологичната социология веднага излиза от теоретичните рамки и научната безпристрастност, за да засегне един от болезнените според мнозина тогавашни автори въпроси – за израждането на нацията. Според новата биологична насока в социологията съвременният живот със своите удобства и с напредъка на медицината позволява на хилавите и недъгавите също да оцеляват, елиминирайки естествения подбор и способствайки по този начин за израждането на нацията. (Същият автор няколко години по-късно провъзгласява за най-мощната идея на *европейската национална революция* стопирането на процеса на биологичното израждане на човечеството (Русев, 1941, с. 139).)

Накратко – залогът при спора между биология и социология е здравето на нацията и нейния напредък. Констатираното израждане (а такива констатации се правят още далеч преди средата на междувоенния период) изисква да се вземат неотложни мерки за отстраняването му, тъй като всяка нация е в остра конкурентна борба за надмощие.

Целта на настоящия текст е да очертае накратко основната идейна опозиция – между привържениците на „автономната“ социология и на „биологичната“ социология в насочеността им към нацията и нейните интереси; да посочи основните играчи в този двубой; да коментира практическите следствия от представените позиции.

В българската историография, както и в историята на естествените науки, темата за евгениката и расовата хигиена се явява съвсем рядко. Причините за това са много. Големи учени в миналото се увличат по разпространените в цял свят възгледи, които търсят приложение на естествените науки в интерпрета-

цията на обществени процеси, или пък – ръководени от биологични теории, обосновават необходимостта от своеобразно „обществено инженерство“ (Попова, 2003, с. 253).

Фокусът на статията е върху теоретичния спор между двата подхода към обществото; техните сериозни последици са коментирани главно в контекста на този дебат.

И така, от страна на „автономната“ социология, според възгледите на която човешкото общество представлява коренно различна сфера в сравнение с природата и биологичният фактор не е от значение за промяната ѝ, се застъпват две философски школи – тази на ремкеанството, оглавявана от най-авторитетния български философ от периода, Димитър Михалчев, и, разбира се, марксизмът, поддържащ този тезис като свой основен постулат.

Автономност на социологичното обяснение

В поредица от статии, дискутиращи научните основания на расизма (и приложението му у нас), Димитър Михалчев защитава категорично и неуморно идеите си, че:

можеш да знаеш отлично биологичните закони и все пак да си съвсем негоден да проумееш историческата действителност, и закономерността, която регулира социалните явления, е нещо тъй *коренно различно* от закономерността, на която е подчинен биологичният закон на човека, че не може и дума да става за едно научно *изясняване* на обществените явления при светлината на биологията (Михалчев, 1981а, с. 404).

Михалчев отстоява позицията за невъзможността на частните науки да определят своя предмет и съответно възразява остро срещу възможността биолози да се произнасят по въпроси, които са от компетенциите на социалната философия. Основната мисъл на биологичния метод в социологията, изтъква българският философ, е, че цялото общество продължава да остава част от природата, както е произлязла от нея (вж. Михалчев, 1981б, с. 470). Тъкмо това е грешната предпоставка, от която произтичат всички останали теоретични (и не само) бели. Обществените явления не могат да бъдат разглеждани двойко, както настоява биологичната социология – едновременно от биологична и от

социологична страна, защото фактът, че биологичното има толкова важно влияние върху отделния човек, не променя положението, че в съставеното от отделни индивиди общество вече са валидни съвсем други закономерности. Михалчев не допуска спорът да бъде воден върху полето на биологията (а оттам идват и обвиненията, отправяни и от двете страни в дебата, срещу некомпетентност и несъстоятелност).

Категоричният извод на Димитър Михалчев е, че „от биологическото оплодяване на социологията“ досега нищо свястно не е произлязло и не може да произлезе.

Въпросът за присъствието на расизма в България от междувоенните години е достатъчно осветляван; немалко публикации правят възстановка на актуалния тогава дебат във връзка с антисемитизма и съдбата на българското еврейство например. В този текст расизмът не е обект на внимание; ще изтъкна само, че „зелена светлина“ му дават аргументите, опониращи на позицията на Михалчев:

От значение е връзката, която се прави между раса и история, биологични дадености и социални действия. Важни са принципните позиции по отношение именно на тази връзка. Идеите на биолога М. Попов и на подкрепилия го по-късно зоолог (също професор в Университета) Стефан Консулов могат да се обобщят по следния начин: расовите определения играят първостепенна роля в историята на една нация и съответно биологичните фактори са тези, които оказват най-силно влияние върху социалната действителност (Захариев, 2009, с. 90).

Приложението на биологичния метод в социологията довежда и до други отрицателни според Михалчев следствия – фиксирането на националното като неизменна същност, толкова подвластна на биологичните закони, колкото е подвластен и отделният индивид. Доколкото основната теза на българския философ е, че между природния свят и обществената действителност има коренна разлика, то биологията не може да обясни нито историята на един народ, нито неговата психология: „Прибавете сега към всичко туй и закона за *наследствеността* в обществения живот, който ни обяснява как се унаследява националният характер, как се явяват на места като наследствени явления: престъпност, алкохолизъм, безнравственост и др.“ (Михалчев, 1981б, с. 471). Както не е възможен националният характер, така са напразни и опитите за изграждане на народопсихологии, чийто бум бележи именно междувоенният период.

Най-видният тогавашен български марксист, Тодор Павлов, се включва в дебата на страната на Михалчев, подкрепяйки го в позицията за автономност на социалната действителност от природните фактори, респ. на изучаващата я наука, социологията, от биологията (вж. Павлов, 1940).

Биосоциологията срещу „Андреев и Кондорсе“

Промяната в мисленето за съотношението между биология и социология довежда до решителна инвазия на биологията в социологията от междувоенния период. Новото интердисциплинарно знание е много атрактивно, то обещава бързо оптимизиране на човешкия индивид, „спестявайки“ голяма част от усилията за промяна на външната среда. Както посочва една от участничките във водения дебат, в миналото социологията и биологията са се разглеждали като две съвършено различни науки, без допирни точки. Това се е дължало на недоразвитостта на биологията, на погрешното схващане на човека като същество, различно от останалите и, следователно, неподчинено на законите, които са в сила за тях. Следствие на тези две предпоставки социалните анализатори в миналото са обръщали внимание само на влиянието на външните условия (вж. Ганчева, 1938, с. 168).

Един от най-решителните привърженици на биологичната социология (биосоциологията) е руският емигрант в България Иван Кинкел – философ, психоаналитик, социолог, икономист. Той води спора с ясното съзнание за следствията от постулатите на биосоциологията, един от които гласи, че израждането на дадено общество е в правопрпорционална връзка с нивото на материалната и духовната култура в него, защото при повишаването ѝ действието на основните биологични закони – за съхранението, за размножението и за естествения подбор, намалява. Преустановяването на техния ефект води до израждане и упадък на обществото, а възможният изход е привиждан в расовата хигиена и евгениката. Или – здравето на националното тяло е в зависимост от силата на действието на биологичните закони (отслабването им води до израждане).

Анотирайки труда на Кинкел „Биологическият фактор в стопанската история”, 1934, един от сътрудниците на франкофонския и славянофилски ежеседмичник за литература, култура и наука „Литературен глас“ – д-р

Андрей Андреев (и колега психоаналитик), смята тезата на Кинкел за пресилена. Без да се подценява фактът, че човекът е част от природата, по мнение на рецензента трябва да се отчита автономността на обществената сфера, тъй като човекът става все по-независим от биологичните дадености, понеже чрез дейността си е създал социалната среда и може да я усъвършенства. Изобщо, човекът е същество, качествено различно от животното (Андреев, 1934, с. 6).

Спорът, воден на страниците на „Литературен глас“ през 1934 г., е показателен за остротата на водения тогава широк обществен дебат за и *против* биологизирането на обществените науки. Кинкел, засегнат въпреки любезния отзив на своя колега, отбелязва, че независимо от „културата“ си, човешкото общество се бори за своите национално-егоистични интереси с проливане на кръв и с крайна жестокост спрямо конкурентите си и „законът за социалността“ не можел да противодейства на това по никакъв начин. Проблематично било доказването на твърдението за все по-голямата независимост на човека от природните закони:

Ако наистина човешките закони са ограничени както у боговете и човекът с науката и техниката може да победи всички природни закони, респ. да ги подчини, както мисли и твърди г. Андреев заедно с неговия предшественик Кондорсе, тогава наистина цялата наша студия за Малтус е била на вятъра, на вятъра и е цялото учение на Малтус заедно с многото твърдения на съвременната биологична социология и тогава г. рецензентът е нямало защо да си дава труд да произнася каквито и да е комплименти по адрес на автора. За съжаление обаче, работата не е тъй проста и тъй оптимистична, както мислят Кондорсе и г. Андреев (Кинкел, 1934, с. 4).

Михалчев, спадащ към групата на „Андреев и Кондорсе“, е квалифициран от Кинкел в други полемични текстове не само като проявяващ карикатурно отношение към науката, но и като нищо неразбиращ от социал-биологичното учение за общественото израждане (Кинкел, 1941, с. 80). А израждането на националното тяло е това, което е в центъра на вниманието на биологизаторите-социолози и същинската мотивация за налагането на тази нова насока на мисленето е именно загрижеността им за израждането:

В контекста на цялостната икономическа, политическа и социална криза в междувоенния период израждането се превръща в централна тема на проевгенични текстове. Те я разглеждат в отправки предимно към немската расова хигиена, но така също и към френската, скандинавската, английската и американската евгеника (Мирчева, 2013, с. 45).

И двете страни остават твърдо на позициите си; компромиси не са допуснати. В една своя статия, още в заглавието иронизираща Димитър Михалчев – „Един философ, компетентен по всичко“ (в сп. „Просвета“, 1939), друг важен участник в дебата – биологът Стефан Консулов, прави рекапитулация на тази размяна на идейни становища. Още в началото авторът изяснява, че няма да навлиза в чужди теоретични области и ще се произнася само като биолог – по въпроси както от областта на биологията, така и оттам, където тя граничи със социологията и за която междинна област е вече сформирана нова дисциплина – биосоциология или социална биология (Консулов, 1939, с. 1066). Аксиома на тази нова дисциплина е положението, че „човек представлява рожба на природните закони, които управляват живота, и затова, като влиза в обществения живот, той не може да се освободи от действието на тези закони, те ще действат заедно с чисто социалните, в тесен смисъл на думата“ (Консулов, 1939, с. 1068).

Консулов е съвсем откровен – въпросът за биологичната ценност на расите си остава същността на целия спор:

Щом признаеш значението на кръвта, на вродените качества на един народ, неизбежно стигаш до заключението за необходимостта от запазването на хубавите такива качества и тяхното издигане, т.е. стигаш до принципите на расовата хигиена, която е в пълна хармония със стремежа към национален живот (Консулов, 1939, с. 1074).

Доколкото наследствеността е по-важна от влиянието на средата, от възпитанието, здравата връзка между биологията и социологията е намирана в евгениката – науката за подобрието на човека/човечеството, основаваща се на принципа на наследствеността.

Законите на наследствеността са тези, „които ще ни покажат по какъв начин става упадъкът в средното ниво на физическо здраве на един народ, по какъв начин наследствените душевни болести, при даден коефициент на раждаемост, увеличават постоянно числото на асоциалните елементи в обществото; законите, които ни обясняват по какъв начин социалните злини като алкохолизъм, венерически болести, също и трудовите условия в някои индустрии докарват израждане на бъдещите поколения...“ (Консулов, 1939, с. 1090). И какво следва да се направи, когато наследствеността е лоша? Защото „заложибите за наследствените болести са нещо дадено, на което непосредствено в индивида не може да се влияе. [...] Наследствените болести са едно

зло, пред което ние сме свършено безсилни. Ако болните не могат да бъдат излекувани, *расата* – неумиращото народно тяло, може и трябва да бъде излекувана от тях“ (Русев, 1930, с. 6).

Наследствените болести са признати за nelечими; наследствените пороци – за неизтребими. Идеите за генетична промяна (генно инженерство) са в сферата на фантастиката. Как да се постъпи, за да не застрашава лошата наследственост бъдещето на нацията? (За т. нар. *позитивна* евгеника нещата са ясни – трябва да се стимулират талантливите, надарените, да оставят колкото се може по-голямо потомство). Ето предложенията за *негативна* евгеника: да не се позволява на *малоценните* индивиди да дават поколение. („Евгеничното категоризиране на индивидите съобразно тяхната „малоценност“ е улеснено от принципната малоценност на индивида въобще в следосвобожденските проекти за конструиране на българската културна идентичност“; Мирчева 2004, с. 215). Радикалното средство е чрез стерилизация, „обезплодяване“, както е популярният термин от онзи период (дискутирано нашироко в множество издания тогава; вж. Попова, 2005), на малоценните индивиди, на „получовеците“:

за да нямат тези получовеци възможност да създават поколение и да увеличават броя на страдащите по света, властите прибегват към най-радикалното средство, което ще обезоръжи тези хора – властите кастрират, сиреч скопяват подобни хора, оскотели от пианство или пък наследили някоя зла болест от венерически или друг характер (Шишков, 1935, с. 1).

(Още по-радикално е елиминирането на самите източници на лоши гени – слава Богу, тази практика на Третия Райх не намира почва в България²).

---

² Българското общество не легализира негативните евгенични проекти в тяхната радикалност – предложенията за стерилизация (особено пък за „евтаназия“ на „непълноценните“), като важна особеност в национален контекст е, че самите вносители на тези предложения съзнават преждевременността им и са по-скромни в настояванията си (вж. Даскалов 2005, с. 74). Носещ евгеничен дух е приетият Закон за физическото възпитание на българската младеж през 1931 г., залегнал в приетия 10 години по-късно Закон за организиране на българската младеж – 1941 г. (чийто образец е Законът за Хитлеровата младеж, приет през 1936 г.). Спортистите са разглеждани – по аналог на германските схващания – като бранители на националното тяло: „За да предотвратят телесното си израждане, германците обявиха телесното възпитание, спорта, за първа необходимост на нацията...“ (Шейтанов & Памукчиев, 1941, с. 60). Далеч по-сериозен откъм последиците

Расовата хигиена и евгениката са смятани за „пълни с бъдеще дисциплини“; дори „Литературен глас“, който през 30-те и 40-те години е с ясно изразени антинацистки позиции, в рубриката „Из чуждия научен печат“ (1929, № 54) публикува мнението на руския (а всъщност съветски) биолог Колцов за значението на *позитивната* евгеника (като микс от Дарвин и Галтън):

Този, който е получил талант, не бива да го заравя в земята или да го употреби изключително за себе си и своите съвременници: той е длъжен да помни високата задача да предаде този талант чрез своето потомство на бъдещите поколения и така да осигури благороден приръст (*Подобрение на човешката раса*, 1929, с. 4).

Доколкото българските евгенични проекти от междувоенния период са детайлно проучени (напр. в изследванията на Гергана Мирчева, 2004, 2013, 2016), като е представена предимно позицията на експертите – лекари, биолози и т.н., тук ще предложа едно малко допълнение към тези изследвания, представящо един по-хуманитарен дискурс.

Става дума за статия в сп. „Душевно здраве“ (списание, редактирано от д-р Кирил Чолаков, „дясната ръка“ на Димитър Михалчев, т.е. от привърженик на *автономната* социология), писана непосредствено след Втория конгрес на латинската евгенична федерация, на която най-парливиият въпрос за обсъждане е бил този за наследствеността на душевните болести. Авторът, д-р С. Аладжемов, смята, че по принцип е приемливо прилагането на евгенични мерки (и то в най-радикалните им форми, с цел превенция на националното здраве) спрямо носителите на душевни недъзи, но че конкретното им приложение в дадения момент все още е рисковано, доколкото евгениката все пак не е доказала с пълна сигурност своите положения, за да можем с леко сърце да прибегнем до тия радикални евгенични мерки:

си е приетият също през 1941 г. антисемитски *Закон за защита на нацията*, забраняващ публичния достъп на евреите. Позицията на Българската Православна Църква по това време е категорично против расизма и антисемитизма, респективно към прокарването на евгеничните мерки като начин за „подобрене на човека“: „Ако трябва да се говори за институция, която изначално – по същността на своето учение и практика – да е била против расизма и антисемитизма [...], това е само и единствено Българската православна църква (БПЦ). Именно отричането на всякакви расови, народностни и социални различия заляга в основата на християнската антропология“ (Елдъръв, 2006, с. 248). Известен е приносът на БПЦ за спасяването на българското еврейство, но това е отделен въпрос.

Дори и да допуснем, че стерилизацията (намерила и у нас свои привърженици) може радикално да реши проблема с наследяването на душевните недъзи, тя не бива да се прилага именно в интереса на духовното бъдеще на народа. Защото тези радикални мерки ще засегнат талантливи и гениални рожби на народа, които всякога са и психопати³. [...] Да бъдат те стерилизирани е зле разбрана евгеника: стерилизирането на такива избраници на боговете би нанесло на човечеството непоправими културни загуби. Видният психиатър Бумке⁴ основателно предупреждава, че при такова разширяване на стерилизацията в края на краищата ще останат незасегнати от нея само духовно сиви и безлични люде, без стойност за културното бъдеще на човечеството (Аладжемов, 1938, с. 11).

И, противно на началното твърдение за принципната приемливост на евгеничните мерки спрямо носителите на душевни болести, в края на статията си авторът стига до категоричния извод, че всеки културен човек, комуто не е безразлично бъдещето на страната му, трябва решително да се присъедини към тези учени, които смятат гениите и талантите за евгенически ценни, независимо от болестните заложи, които носят със себе си.

Донякъде изненадващо е, че и доста по-решителни поддръжници на евгениката се разколебават по отношение на прилагането ѝ, когато стане дума за „лошата“ наследственост на изключителните личности:

Едни от сериозните възражения против германската практика са и тези, че ако тази практика бе съществувала много по-рано, Германия, пък и светът биха се лишили от много велики люде: напр. Бетовен не би се родил, защото баща му бил пропаднал човек и пианица и следователно би подлежал на обезплодяване. Същото би могло да се каже за Достоевски и много други (Киселков, 1935, с. 674–675).

Аналогична е и позицията на Димитър Иванчев, който в един уж похвален отзив за сказка на виден български привърженик на „расовата хигиена“ заключава:

Даже и в една авторитарна държава трябва да се пази интимният живот на личността. Не трябва също така да се забравя, че престъпниците не се раждат, а се създават. Престъплението е общо социално явление, което

---

³ На страниците на сп. „Душевно здраве“ е водена редовна рубрика под надслов „Именити психопати“, в която намират място психологични очерци за различни културни гении на човечеството.

⁴ Осуалд Бумке (1877–1950) – немски психиатър и невролог

не се предава по наследство. Трябва обмислени реформи, здрав разсъдък (Иванчев, 1934, с. 6).

Горните редове бяха опит да се покаже разнообразието от позиции, настъпили след смяната на интелектуалната парадигма – „биологизирането“ на науките за обществото, както и действителните нагласи, стоящи зад тези позиции. С края на войната и настъпването на новата историческа реалност *биологичната* социология онемява задълго. Както впрочем и привържениците на Михалчев – тези, които не преминават на „правилни позиции“. *Социологичната форма на движение на материята* – според марксистката терминология, е по-висшата и единствено релевантната за обяснение на обществените явления. Споровете за съотношението между биология и социология като подходи към социалните феномени имат нов подем на Запад през 60-те години, както и отзвук в „социалистическото“ интелектуално пространство. В една обобщаваща западните и съветските дискусии по темата обзорна българска статия се препотвърждава марксисткото схващане за коренната разлика между двете *форми на материята* в ясен йерархичен порядък (вж. Костов, 1985). Генетиката като „буржоазна“ наука бива дори отричана за един немалък период, чак до шейсетте години на века.

Теоретично така стоят нещата, но „социалистическата“ практика показва друго. Един от често употребяваните похвати на ограничаване на лица с „неподходящ“ произход примерно до висше образование има безспорно евгеничен заряд. Както посочва Асен Игнатов:

реалното комунистическо поведение се оказва в много по-голяма степен сродно с онзи биологизъм при обяснението на обществените явления, който официално бе така остро атакуван и така решително отхвърлян като „ненаучен“. Фактически комунистите допускат, че произходът, т.е. една биологична даденост, предопределя по фатален начин поведението на личността. [...] за комунистическото мислене именно естественият, биологическият произход е онзи медиум, чрез чието посредничество се наследяват „лошите“ социални качества (Игнатов, 1991, 125–126).

От началото на 90-те години едно от пространствата на спора е философската антропология, в която преобладаващите гледища продължават да са някакви проекции на *историческия материализъм* (вж. Кацарски, 2002). Централният за междувоенния период дебат придобива обаче твърде различни измерения с новата му територия – биоетиката. Все още обаче можем да открием негови следи – както в социалистическия

(и настоящ) проект за училище за даровити деца⁵ (пример за *позитивна евгеника*), или в предложението на социалния министър⁶ през 2008 г. за задължителен пренатален тест и аборт на увредения плод (*негативна евгеника*).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Аладжемов, С. (1938). Гениалност, лудост и евгеника. *Душевно здраве*, (17–18), 11.
- Андреев, А. (1934). Биологическият фактор в стопанската история (отзив). *Литературен глас*, (246), 1, 6.
- Даскалов, Р. (2005). *Българското общество* (Vol. 2, Расови и евгенични идеи). София, ИК „Гутенберг“.
- Елдъръв, Св. (2006). Българската православна църква срещу расизма и антисемитизма в навечерието и по време на Втората световна война. *Bulgarian Historical Review*, (1–2), 240–263.
- Ганчева, Н. (1938). Биологичните основи на социологията. *Просвета*, (2), 163–171.
- Захариев, Я. (2009). Дебати и образи за науката в творчеството на българските философи през XX век. *Критика и хуманизъм*, 28 (1), 87–106.
- Иванчев, Д. (1934). Една интересна сказка за обезплодяването. *Литературен глас*, (248), 6.
- Игнатов, А. (1991). *Психология на комунизма*. София: Аргес.
- Кацарски, И. (2002). Има ли пропаст между животното и човека? (Основни идеи в българската философска традиция през последния половин век). *Философски алтернативи*, (3–4), 58–79.
- Кинкел, И. (1934). За Малтусовия обществен закон и за напредъка. *Литературен глас*, (251), 1, 4.
- Кинкел, И. (1940). *Социологията в осветлението на един философ или Научните недоразумения на г-н проф. Михалчев*. София: Социологическа просвета.
- Кинкел, И. (1941). Социологичното учение на Томас Малтус в „критичното“ изложение на проф. Д. Михалчев. Неговият истински научен смисъл и значение. *Философия и социология*, (1), 78–99.
- Киселков, Хр. (1935). Расова хигиена, народ и младото поколение. *Училищен преглед*, (5–6), 660–675.
- Консулов, Ст. (1939). Един философ, компетентен по всичко. *Просвета*, (9), 1065–1076.

---

⁵ Училището доскоро бе в квартал Горна Баня.

⁶ Министър Масларова от т. нар. *Тройна коалиция* (БСП, ДПС, НДСВ), 2005 – 2009). Предложението е отхвърлено, след като е широко обсъждано в различни форуми.

- Костов, П. (1985). За социобиология от диалектикоматериалистически позиции. *Философска мисъл*, (6), 48–56.
- Мирчева, Г. (2004). Българският евгеничен проект от 20-те и 30-те години на миналия век и нормативният кът на „родното“. *Критика и хуманизъм*, 17, 207–220.
- Мирчева, Г. (2013). Градът и „израждането“: евгеника и модернизация в България от началото на XX век до Втората световна война. *Критика и хуманизъм*, 41, 39–53.
- Мирчева, Г. (2016). Евгеника и биополитика: основни понятия и методологически перспективи. *Пирон*, (13), 1–37 (http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2016/11/Gergana-Mircheva_Eugenics-and-Biopolitics.pdf).
- Михалчев, Д. (1981a). Расизмът под закрилата на биологията. In Д. Михалчев, *Избрани съчинения* (pp. 401–441). София: Наука и изкуство.
- Михалчев, Д. (1981b). Социология и биология. In Д. Михалчев, *Избрани съчинения* (pp. 442–482). София: „Наука и изкуство“.
- Павлов, Т. (1940). *Социология и биология. Към полемиката проф. Д. Михалчев – проф. Ив. Кинкел по въпроса за отношението между социологията и биологията като науки*. София: Българска книжнина.
- Подобрение на човешката раса. (1929). *Литературен глас*, (54), 4.
- Попова, Кр. (2003). Страховитата мечта на XX век за съвършения човек: идеите за прогреса на човечеството и техните превъплъщения в евгениката и расовата хигиена. *Балканистичен форум*, (1–2–3), 253–255.
- Попова, Кр. (2005). Преводачка, юристка, полицайка, феминистка? Райна Петкова и развитието на женската социална работа през 30-те години на XX век. In *Обществено подпомагане и социална работа в България. История, институции, идеологии, имена* (pp. 132–148), Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“.
- Русев, Л. (1930). Наследствеността и расовата хигиена. *Литературен глас*, (84), 6.
- Русев, Л. (1935). *Наследственост и възпитание*. София: Печатница Гутенберг.
- Русев, Л. (1941). Националната революция. *Философия и социология*, (1), 139–140.
- Шейтанов, Н. & Памукчиев, Н. (1941). *Великобългарска младеж*. София: Издателство Т. Ф. Чипев.
- Шишков, Ал. (1935). Оправдание на евгениката. *Здрава раса*, (36), 1–3.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Aladzhemov, S. (1938). Genialnost, ludost i evgenika. *Dushevno zdrave*, (17–18), 11.
- Andreev, A. (1934). Biologicheskiiat faktor v stopanskata istoriia (otziv). *Literaturen glas*, (246), 1, 6.

- Daskalov, R. (2005). *Bŭlgarskoto obshtestvo* (Vol. 2, *Rasovi i evgenichni idei*). Sofiia: IK „Gutenberg“.
- Eldŭrov, S. (2006). Bŭlgarskata pravoslavna tsŭrkva sreshtu razizma i antisemitizma v navecherieto i po vreme na Vtorata svetovna voŭna. *Bulgarian Historical Review*, (1–2), 240–263.
- Gancheva, N. (1938). Biologichnite osnovi na sotsiologiiata. *Prosveta*, (2), 163–171.
- Ignatov, A. (1991). *Psikhologiiia na komunizma*. Sofiia: Agres.
- Ivanchev, D. (1934). Edna interesna skazka za obezplodiavaneto. *Literaturen glas*, (248), 6.
- Katsarski, I. (2002). Ima li propast mezhdu zhivotnoto i choveka? (Osnovni idei v bŭlgarskata filosofska traditsiia prez posledniia polovin vek). *Filosofski alternativi*, (3–4), 58–79.
- Kinkel, I. (1934). Za Maltusoviiia obshtestven zakon i za napredŭka. *Literaturen glas*, (251), 1, 4.
- Kinkel, I. (1940). *Sotsiologiiata v osvetlenieto na edin filosof ili Nauchnite nedorazumeniia na g-n prof. Mikhachev*. Sofiia: Sotsiologicheska prosveta.
- Kinkel, I. (1941). Sotsiologichnoto uchenie na Tomas Maltus v „kritichnoto“ izlozhenie na prof. D. Mikhachev. Negoviiat istinski nauchen smisŭl i znachenie. *Filosofiiia i sotsiologiiia*, (1), 78–99.
- Kiselkov, K. (1935). Rasova khigiiena, narod i mladoto pokolenie. *Uchilishten pregled*, (5–6), 660–675.
- Konsulov, S. (1939). Edin filosof, kompetenten po vsichko. *Prosveta*, (9), 1065–1076.
- Kostov, P. (1985). Za sotsiobiologiiata ot dialektikomaterialisticheski pozitsii. *Filosofska misŭl*, (6), 48–56.
- Mikhachev, D. (1981a). Rasizmŭt pod zakrilata na biologiiata. In D. Mikhachev, *Izbrani sŭchineniia* (pp. 401–441). Sofiia: Nauka i izkustvo.
- Mikhachev, D. (1981b). Sotsiologiiata i biologiiata. In D. Mikhachev, *Izbrani sŭchineniia* (pp. 442–482). Sofiia: Nauka i izkustvo.
- Mircheva, G. (2004). Bŭlgarskiiat evgenichen projekt ot 20-te i 30-te godini na minaliia vek i normativniia kŭt na „rodnoto“. *Kritika i khumanizŭm*, 17, 207–220.
- Mircheva, G. (2013). Gradŭt i „izrazhdaneto“: Evgenika i modernizatsiia v Bŭlgariiia ot nachaloto na XX vek do Vtorata svetovna voŭna. *Kritika i khumanizŭm*, 41, 39–53.
- Mircheva, G. (2016). Evgenika i biopolitika: Osnovni ponatiiia i metodologicheski perspektivi. *Piron*, (13), 1–37. Retrieved 12 April 2017, from http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2016/11/Gergana-Mircheva_Eugenics-and-Biopolitics.pdf
- Pavlov, T. (1940). *Sotsiologiiata i biologiiata: Kŭm polemikata prof. D. Mikhachev – prof. Iv. Kinkel po vŭprosa za otnoshenieto mezhdu sotsiologiiata i biologiiata kato nauki*. Sofiia: Bŭlgarska knizhnina.
- Podobrenie na choveshkata rasa. (1929). *Literaturen glas*, (54), 4.
- Popova, K. (2003). Strakhovitata mechta na XX vek za sŭvŭrsheniia chovek: Ideite za progressa na chovechestvoto i tekhnite prevŭplŭsheniia v evgenikata i rasovata khigiiena. *Balkanistichen forum*, (1–2–3), 253–255.
- Popova, K. (2005). Prevodachka, iuristka, politika, feministka? Raŭna Petkova i razvitieto na zhenskata sotsialna rabota prez 30-te godini na XX vek. In *Obshtestveno podpomagane*

i sotsialna rabota v Bŭlgariia: Istoriia, institutsii, ideologii, imena (pp. 132–148). Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“.

Rusev, L. (1930). Nasledstvenostta i rasovata khigiiena. *Literaturen glas*, (84), 6.

Rusev, L. (1935). *Nasledstvenost i vŭzпитание*. Sofiia: Pechatnitsa Gutenberg.

Rusev, L. (1941). Natsionalnata revoliutsiia. *Filosofii i sotsiologii*, (1), 139–140.

Sheitanov, N., & Pamukchiev, N. (1941). *Velikobŭlgarska mladezh*. Sofiia: Izdatelstvo T. F. Chipev.

Shishkov, A. (1935). Opravdanie na evgenikata. *Zdrava rasa*, (36), 1–3.

Zakhariev, I. (2009). Debati i obrazi za naukata v tvorchestvoto na bŭlgarskite filosofi prez XX vek. *Kritika i khumanizŭm*, 28(1), 87–106.

Biologia vs socjologia i postęp ciała narodowego (Pewna teoretyczna debata w społeczeństwie bŭlgarskim w okresie międzywojennym)

W artykule została przeanalizowana debata za i przeciw możliwościom socjologii biologicznej, nowego trendu w nauce, w odniesieniu do potencjalnych korzyści dla postępu narodu – kwestii priorytetowej w okresie międzywojennym. Autor przedstawia argumenty bŭlgarskich filozofów, socjologów, psychologów, psychiatrów oraz innych myślicieli na polu humanistyki, którzy komentują osiągnięcia biologii i medycyny i ich zastosowanie do „polepszenia” człowieka i uzdrowienia życia społecznego na drodze różnego typu eugeniki negatywnej. Uwagę skupiono na sporach teoretycznych między dwoma podejściami do społeczeństwa; ich poważne konsekwencje są komentowane przede wszystkim w kontekście samej debaty. Dyskusja jest ujęta również jako echo ówczesnych trendów europejskich, dotyczących nowej roli biologii.

Dwie szkoły filozoficzne w Bŭlgarii – remkeanizm i marksizm – popierały „socjologię autonomiczną”, wedle której społeczeństwo ludzkie jest radykalnie różne od sfery natury, tak więc czynnik biologiczny nie jest dla zmian społecznych istotny. Zgodnie z przeciwnym punktem widzenia, częściej spotykanym, ważniejsze niż wpływ środowiska i wychowania jest dziedziczenie, toteż eugenika – oparta na genetyce nauka o polepszeniu człowieka i ludzkości – daje wiele możliwości.

W artykule ukazano różnorodne stanowiska, pojawiające się w wyniku zmiany intelektualnego paradygmatu „biologizowania” nauk społecznych, jak również autentyczne postawy leżące u ich podstaw. Autor analizuje ślady debaty także w dzisiejszych czasach.

Słowa kluczowe: okres międzywojenny, biologia, socjologia, bŭlgarska myśl filozoficzna, projekt eugeniczny

Biology vs. Sociology and the Progress of the National Body (a Theoretical Debate in Bulgarian Society in the Inter-War Period)

This text discusses the debate *pro* and *contra* the possibilities of *biological sociology*, the new scientific trend, with respect to its possible benefit for the progress of the nation – a priority issue in the inter-war period. The author presents the arguments of Bulgarian philosophers, sociologists, psychologists, psychiatrists, and other thinkers in the field of the humanities, who commented on the achievements of biology and medicine and their applications for “improving” man and making social life healthier by means of various kinds of negative eugenics. The article focuses on the theoretical controversy between the two approaches to society; their serious consequences are commented on primarily in the context of this debate. The discussion is also viewed as echoing European trends at that time regarding this new role of biology.

Two philosophical schools in Bulgaria – Rehmkeanism and Marxism – supported “autonomous sociology,” according to which human society is radically different from the sphere of nature, and the biological factor is not important for changing society. The opponents of this view, more numerous, maintained that heredity was more important than the influence of social environment and upbringing; hence, eugenics – the science of the genetics-based improvement of people and mankind – held many possibilities.

The article presents the variety of stances that appeared after the change of the intellectual paradigm of “biologizing” social sciences, as well as the actual attitudes underlying these stances. The author looks for traces of this debate coming down to the present day.

Keywords: interwar period, biology, sociology, Bulgarian philosophical thought, eugenical project

Notka o autorze

Nina Dimitrova (Нина Димитрова) (ninaivdimitrova@abv.bg) – profesor filozofii w Instytucie Badań nad Społeczeństwami i Wiedzą Bułgarskiej Akademii Nauk. Zainteresowania badawcze: historia filozofii, rosyjska myśl religijna, historia bułgarskiej kultury filozoficznej, filozofia i tożsamość narodowa, nacjonalizm, filozofia religii, antropologia filozoficzna.

Nina Dimitrova, D. Sc. (ninaivdimitrova@abv.bg) – Professor of philosophy in the Institute for the Study of Societies and Knowledge at the Bulgarian Academy of Sciences. Research interests: history of philosophy, Russian religious philosophy, history of Bulgarian philosophical culture, philosophy and national identity, nationalisms, philosophy of religion, philosophical anthropology.